

MARTURIA

E-magazine over de betekenis van de Vroege Kerk voor vandaag

Jaargang 8 | Nummer 13 | Juli 2016

Inhoud

- ❖ **Redactioneel** - *drs. ing. N. Witkamp*
- ❖ **Het betwijfeld Christelijk Geloof** - *Prof. dr. Benno Zuiddam*
- ❖ **Uit de media** | vroegekerk.nl

Colofon

Evangelisch College

Marturia:

E-magazine over de betekenis van de Vroege Kerk voor vandaag.

Redactie:

dr. Marten van Willigen, drs. ing. Nathan Witkamp
marturia@eta.nl

Adviesraad:

*prof. dr. Henk Bakker, prof. dr. Paul van Geest,
prof. dr. Riemer Roukema, prof. dr. Benno Zuiddam*

Medewerkers:

André Boerman, Jesse van Nes, MA

Copyright:

© Evangelisch College. Volledige of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

Uitgave:

Marturia wordt uitgegeven door de Evangelische Theologische Academie, onderdeel van stichting Evangelisch College.

Standpunten of meningen in een bijdrage vertolken de zienswijze van de betreffende auteur en niet noodzakelijk de overtuiging van de redactie van Marturia of het Evangelisch College.

Anjerstraat 79, 3333 GC Zwijndrecht

Redactioneel

drs. ing. Nathan Witkamp

Het is vandaag de dag niet bepaald vanzelfsprekend om een leven te leiden in navolging van Christus. Met een zekere weemoed kunnen we dan terugkijken naar vervlogen tijden van 'christelijk Nederland'. Maar nog even los van de vraag in hoeverre Nederland ooit echt 'christelijk' is geweest, kan deze terugblik op de recente historie snel tot een perspectiefvervalsing leiden. Alsof het christelijk geloof vroeger algemeen geaccepteerd was. De 'christelijke' periode van Europa en Nederland wordt echter voorafgegaan door het tijdvak van de (late) Oudheid, waarin het christendom eerst een minderheid en later hooguit één van de vele religieuze opties was. Juist de intellectuelen uit die tijd stelden het christelijk geloof onder kritiek. Andersom waren de christenen vaak kritisch ten opzichte van de gebruiken en het gedachtengoed van hun tijd. Dit doet ons beseffen dat het soms gehoorde argument dat het christelijk geloof 'niet meer van deze tijd' is, geen hout snijdt. Ook tijdens de eerste paar honderd jaar van haar bestaan was het christelijk geloof immers 'niet van deze tijd'. Maar waarom vonden de critici dat? Waar had men moeite mee? En hoe reageerde de Vroege Kerk hierop? Benno Zuiddam leidt ons in in deze interessante materie. Verder bieden we u, naast onze vaste rubriek *Uit de Media*, nog een leuke vakantie-lees-tip. Een goede zomer!

Marturia ontvangen per e-mail?

Meldt u aan op www.marturia.info voor de digitale nieuwsbrief en u ontvangt voortaan gratis per e-mail het nieuwe e-magazine.

Het betwijfeld Christelijk Geloof

Inleiding

Geloofsaanvechting is iets van alle eeuwen. Christenen kennen het van dichtbij in het eigen hart, maar ook in de samenleving wordt het Christelijk geloof aan alle kanten aangevochten. Van het Apostolicum ("Ik geloof in God de Vader"), dat veel christenen iedere zondag belijden, blijft vaak niet veel over. De godheid van Christus, zijn maagdelijke geboorte, verzoenend sterven en opstanding uit de doden, als ook het gezag van de Heilige Schrift in het algemeen worden door (geleerde) tijdgenoten betwijfeld.

Is het christelijk geloof uit God of uit de mens? Die vraag werd al vroeg in de geschiedenis van het christendom gesteld (Hand. 5:38). Hebben mensen het uitgedacht en spannen ze nu God voor hun religieuze karretje? Of is God echt betrokken en hoe weten we dat dan?

Is de Bijbel het betrouwbare Woord Gods of slechts een feilbare verzameling van menselijke godsdienstige gedachten?

Het doel van dit artikel is om te laten zien dat deze twijfels niet nieuw zijn, maar terug gaan tot de eerste eeuwen, en hoe de Vroege Kerk hierop heeft gereageerd.¹ We zullen zien dat deze discussie zich toespitst op de aard van de Schrift. Celsus en Porphyrius, Griekse filosofen² uit die tijd zeiden dat het onzin was om de Thora en de Profeten te geloven. Ze vonden Jezus' maagdelijke ontvangenis onmogelijk en zeiden dat de opstanding van Christus door de discipelen uitgedacht was. De Bijbel³ was niet uit God, maar werd

geboren uit de hoop en teleurstellingen van feilbare mensen. De Vroege Kerk moest omgaan met deze aanklachten tegen het Christelijk geloof.

Moderne traditie

Vaak wordt verondersteld dat mensen in de oudheid veel minder wisten dan vandaag en een primitief wereldbeeld hadden. De visie op de ons omringende werkelijkheid en dus ook op de Schrift is in de loop van de tijd, zeker in de laatste 300 jaar, aanmerkelijk veranderd. Dat vraagt volgens bepaalde hedendaagse theologen om een radicale herinterpretatie van de Bijbel.⁴ Zij zien de Schrift als een verzameling documenten, zo men wil geloofsdocumenten, die hun oorsprong vinden in religieuze mensen; God komt voort uit de verbeelding of projectie van de mens. Bultmann zei dat reeds in 1941 en binnen twintig jaar was deze benadering vrij algemeen bij alle universiteiten van naam. C.S. Lewis zag dat terecht anders. In 1959 gaf hij een gastlezing over dit onderwerp aan de Universiteit van Cambridge:

Ik zie bij hedendaagse theologen dat ze steeds uitgaan van het beginsel dat er geen wonderen gebeuren. Vandaar dat elke uitspraak die de oude teksten aan onze Heere toeschrijven, die -als hij het echt gezegd zou hebben- op een voorspelling van de toekomst zou neerkomen, genomen wordt alsof die pas na de schijnbaar voorspelde gebeurtenis op papier is gezet. Dat is heel redelijk als we uitgaan van de veronderstelling dat geïnspireerde voorspelling nooit kan gebeuren... De maatstaf "bovennatuurlijk is onhistorisch" wordt echter door wetenschappers in de tekst ingelezen en niet door de tekst zelf geleerd.⁵

Prof. dr. Benno Zuiddam
Prof. dr. Benno Zuiddam (1968) is sinds 2008 bijzonder hoogleraar aan de theologische faculteit van North-West Universiteit in Potchefstroom (Zuid-Afrika). Benno Zuiddam werkt met name in het Nieuwtestamenteisch vakgebied en dat van de vroege patristiek. Zijn onderzoeksthema is: goddelijk openbaringspreken en de ervaring daarvan in Bijbelse, vroeg-christelijke en andere literatuur, vooral in de context van de Grieks-Romeinse wereld.

Een recente opiniepeiling in de kerk van Lewis, the Church of England, laat zien dat 1 op elke 3 dominees de opstanding betwijfelt. Slechts de helft van alle predikanten gelooft in de maagdelijke geboorte van Christus of ziet hem als de enige weg tot God.⁶

Deze twijfels zijn niet nieuw, maar werden reeds opgeworpen in de begintijd van het christendom. Vanaf de tweede eeuw begonnen de intellectuele aanvallen serieus.⁷ Twee bekende heidense filosofen, Celsus en Porphyrius, namen de boodschap en het gezag van de Heilige Schrift stevig onder vuur. Zowel Celsus als Porphyrius zijn tot latere vormen van het Platonisme te rekenen. Bij beiden herleeft het gedachtegoed van Plato en vooral bij Celsus ook dat van Epicurus (Hand 17:18). Ze kwamen met naturalistische verklaringen voor wat christenen beschouwden als speciaal ingrijpen van God. Celsus publiceerde zijn *Echte Waarheid* over het christendom, en Porphyrius schreef een reeks van vijftien boeken, *Tegen de Christenen* genoemd. Zoals bij Epicurus van Samos, was zijn filosofie erg gericht op het hier en nu. Porphyrius bekeek de wereld van de goden als agnost, in principe was die onkenbaar voor de mens. Hoewel Celsus en ook Porphyrius wel religieuze mensen waren, vonden ze de godsdienst van het christendom minderwaardig.

Voor de historische context is het van belang om te beseffen dat de stichter van de school van het zogeheten Neo-Platonisme,⁸ Ammonius van Sakkas, een afvallig christen was.⁹ Ook Porphyrius was aanvankelijk geïnteresseerd in de Bijbel. Hij was geïntrigeerd door kerkleiders als Origenes van Alexandrië (later Caesarea),¹⁰ maar slechte ervaringen met christenen maakten hem tot een vijand van het geloof. De kritiek op het geloof kwam dus toen reeds niet uitsluitend van buitenstaanders, maar ook van mensen die aanvankelijk bij de kerk betrokken waren.

De druk van de tijdgeest was er toen evenzeer als nu. Succes werd vaak afgemeten in termen van geld en positie. Jezus en de apostelen waren voor de intellectuelen van die tijd niet succesvol en respectabel genoeg.¹¹ Zijn volgelingen lieten hun betaalde baan en

positie in de steek voor een onzekere toekomst, om een meester te volgen die van zijn inkomen afhankelijk was van de giften die rijke vrouwen en andere ondersteuners hem mochten schenken. Dat werd als onverantwoordelijk en oneervol beschouwd. Als wonderwerker trok Jezus veel bekijks, maar toen hij met zijn boodschap kwam, was het gedaan met de populariteit (cf. Joh 6). Uiteindelijk wonnen zijn vijanden en werd hij op een vernederende en pijnlijke manier ter dood gebracht, verworpen en verlaten door ongeveer iedereen. Associatie met zo'n mislukking moest vermeden worden, zo was de heersende gedachte.

Deze twijfels zijn niet nieuw, maar werden reeds opgeworpen in de begintijd van het christendom.

Profeten

De genoemde Griekse filosofen besteedden veel aandacht aan het bekritisieren van Mozes en de Profeten. Genesis, Jona en Daniël werden afgedaan als sprookjes. Volgens Celsus hadden de profeten niet bedoeld om voorzeggingen over het leven van Jezus te maken. Profetie was zó subjectief dat je er alle kanten mee uit kon: "die profetieën zijn beter van toepassing op dui-zenden andere mensen dan op Jezus" (*Contra Celsum* II.28).¹² Het Oude Testament stond vol onwaarschijnlijkheden, zoals het barbaarse volksverhaal over Lot en diens dochters (C.C.IV.45). Twee millennia later zijn veel handboeken voor het Oude Testament het trouwens met Celsus eens: een aetiologische mythe en onhistorisch verhaal om de Ammonieten in diskrediet te brengen.¹³ Jona's avonturen met de grote vis zag Celsus als buitensporige fictie; evenals Daniël's wederwaardigheden in de leeuwenkuil (C.C.VI.53).

Dat juist Jona en Daniël aangevallen werden, is geen toeval. Vooral bij Porphyrius was dat een verkapte aanval op Christus. Jezus maakte immers directe vergelijkingen tussen zichzelf en Jona (Matth. 12:40) en zag de mannen van Nineveh als historische personen

(vervolg) Het betwijfeld Christelijk Geloof

die het in het laatste oordeel beter zou vergaan dan menig priester en farizeeër. Ook de profetieën van Daniël nam Jezus ernstig op, als voorspellingen van zaken die nog moesten gebeuren (Matth. 24:15). Met name hoofdstuk 8-12 van Daniël bevat veel informatie over een toekomstige Messias en wijst chronologisch op de komst van de Christus in de tijd van Jezus. Om dit te ondermijnen, kwam Porphyrius met de gedachte dat het hele boek Daniël pseudepigrafisch was.¹⁴ Daniël zelf had het nooit geschreven, maar het was een paar honderd jaar later uitgedacht en de "gruwel der verwoesting" (Dan. 11:31; 12:11) had reeds plaatsgevonden.¹⁵ Jezus had dus ongelijk, want die dacht niet alleen dat Daniël het geschreven had, maar ook dat de gruwel der verwoesting zag op een

Daniël in de leeuwenkuil is een sprookje, aldus Celsus

gebeurtenis die nog moest plaatsvinden.¹⁶ Tegenwoordig wordt de theorie van Porphyrius breed aanvaard in wetenschappelijke kring.¹⁷

Leven van Jezus

Ook het leven van de Heere Jezus, zoals beschreven in de Evangelieën, werd door de geleerde Grieken kritisch bekeken. Om bij de beeldspraak van Daniël te blijven, het werd gewogen en te licht bevonden. Zij bekritiseerden hierbij: Jezus' incarnatie, diens leer en diens opstanding uit de doden.

Om met de incarnatie te beginnen, de gedachte dat God een lichaam van een ongeboren of een kleine baby aan zou nemen, was weinig verheffend in het

Griekse wereldbeeld. De onmacht en afhankelijkheid die daarmee samenging was voor het antieke publiek niet goed te verteren. Celsus dacht dat de maagdelijke geboorte ontleend was aan een van de mythen over de Griekse god Zeus (C.C.I.37). Volgens hem was het niet meer dan een slim verhaal om het onwettige karakter van Jezus' geboorte te verbloemen. Eigenlijk was Jezus een onecht kind van Maria en een Romeins soldaat. Celsus schrijft: "De moeder van Jezus werd afgewezen door de timmerman met wie zij verloofd was, omdat ze schuldig werd bevonden aan overspel, en een kind had bij een zeker soldaat met de naam Panthera" (C.C.I.32).¹⁸

Jezus' afkomst was dus verdacht, maar ook zijn leer deugde niet. Celsus vond dat de betere dingen die Jezus te zeggen had eigenlijk teruggingen op Plato - bijvoorbeeld Jezus' gedachten over rijkdom en de gelijkenis van de rijke en het oog van de naald (Matth. 19:24). Plato leerde dat het "onmogelijk is voor een bijzonder goed man om bijzonder rijk te zijn" (C.C.VI.16).

***Jezus' afkomst was dus verdacht,
maar ook zijn leer deugde niet.***

Celsus moest niets hebben van het feit dat de Evangelieën de Heere Jezus voorstellen als iemand die profeteerde en de toekomst kende (Matth. 17:22, 20:18). Dit alles was volgens Celsus uitgedacht door de discipelen en de evangelienschrijvers. Er zijn opvallende parallellen met Porphyrius' benadering van Daniël, die geen ruimte liet voor echte profetie. Natuurlijk kon Jezus niet in de toekomst kijken. Dat werd hem slechts achteraf in de mond gelegd door zijn volgelingen die hem aan de wereld wilden voorhouden als een profeet. Celsus schrijft: "Omdat de discipelen niet konden verwerken wat er allemaal gebeurd was, bedachten ze het plan om te zeggen dat Hij alles van te voren wist" (C.C.II.15). Voor Celsus was de Heere Jezus een mislukte rabbi die mensen van lage stand, 'kleine luyden', aantrok en maatschappelijk nooit wat te beteke-

De gedachte van de opstanding schreef Celsus toe aan hallucinaties van de discipelen

nen had (C.C.I.62), en uiteindelijk door zijn Joodse geloofsgenoten en samenleving verworpen werd.

Het lijden, sterven, en de opstanding van de Heere bekeek Celsus op een vergelijkbare manier. Dat Jezus in zijn lijden de zonden der wereld op zich nam, was theologische creativiteit van discipelen die niet konden verwerken dat hun meester zo vernederd en verworpen was door Kerk en staat. De gedachte van de opstanding schreef Celsus toe aan hallucinaties van de discipelen, die maar niet konden aanvaarden dat alles zo vreselijk mis was gegaan en dat hun meester nu dood was (C.C.II.55). Ja, het was best mogelijk dat ze echte geestelijke ervaringen gehad hebben, maar dit mag niet als echt beschouwd worden in enige wetenschappelijke zin (C.C.II.61).

Volgens Celsus (C.C.III.26) waren de 'verschijningen' van Jezus na diens zogenaamde opstanding gebaseerd op de levensbeschrijving van de dichter Aristeas (Ἀριστείας, 7de eeuw v. Chr., zie Herodotus, Historiën IV). Deze dichter leefde op een van de Griekse eilanden en verscheen na zijn dood bij diverse gelegenheden. Celsus vergeet er bij te zeggen dat volgens Herodotus er al meteen ooggetuigenbewijs was dat Aristeas helemaal niet gestorven was en dat anderen die zeiden dat hij gestorven was zijn lichaam niet konden vinden. Uiteindelijk zou Aristeas 350 jaar later in Italië zijn verschenen, dat toen toevallig juist begonnen was om Griekse cultuur over te nemen, met de boodschap om een altaar voor Apollo op te richten en een standbeeld voor Aristeas zelf...

Voor Porphyrius waren de opstandingsverhalen een dekmantel. Het was gemakkelijk om te zeggen dat Jezus gezien was door een goedgebouwde kleine kring van toegewijde volgelingen. Als er werkelijk een opstanding had plaatsgevonden, dan had Jezus aan Pilatus en de Joodse leiders moeten verschijnen (*Apokritikos* II.14).

Apostelen in diskrediet

Van de apostelen en hun leer moesten Celsus en Porphyrius niet veel hebben. Veel van de kritiek in dit opzicht moet bestempeld worden als 'karaktermoord'. Mattheüs ontbrak het aan enig plichtsbesef toen hij ter plekke zijn verantwoordelijk werk als belastingambtenaar verliet, om Jezus te volgen (Matth. 9:9). De apostelen waren ongeletterde mannen die niet in staat waren om eenvoudige sterrenkundige verschijnselen als een zonne-eclips te herkennen (Matth. 27:45). Net als Jezus hadden zij geen normaal werk, maar leefden schandelijk van de rijkdom van vrouwelijke sympathisanten (cf. Matth. 27:55-56, Luc. 8:2-3). Net als met de zogenaamde voorspellingen van Jezus, is er een groot verschil tussen wat zijn volgelingen neerschreven en wat werkelijk gebeurd was. Dat geldt ook voor het boek Handelingen. Natuurlijk was er geen Godsoordeel over Ananias en Safira, maar de Apostel Petrus vermoordde het echtpaar om hun geld (*Apokritikos* 3.21, Hiëronymus, *Ep. 130 ad Demitrium*). Ook kenden de apostelen hun Bijbel niet (*Apokritikos* III.33). Niet alleen pasten ze profetieën ten onrechte op Jezus toe, maar ook schreven ze aanhalingen toe aan de verkeerde profeet. En Paulus, op zijn beurt, zou niet consistent zijn met betrekking tot de besnijdenis (Hand. 16:3, 1 Cor. 9:19) en de wet van Mozes (Rom. 7:12, Gal. 3:10, cf. Rom. 3).

Dat de vroege christenen een lichamelijke opstanding uit de doden beleden, was niet te verenigen met het wereldbeeld van Porphyrius. Om dit te illustreren geeft hij het voorbeeld van iemand die verdrinkt, vervolgens wordt verslonden door vissen, die op hun beurt weer door mensen gevangen en opgegeten worden. Deze vissers worden vermoord en daarna opge-

(vervolg) Het betwijfeld Christelijk Geloof

geten door honden, die ook doodgaan en opgepeuzeld worden door aasvogels. “Hoe kan dat oorspronkelijke lichaam nog ooit opgewekt worden, aangezien het deel was van zoveel verschillende lichamen?” zo vroeg Porphyrius zich met leedvermaak af (*Apokritikos* 4.24).

Antwoord van de Vroege Kerk

Toch won de twijfel het niet van Woord en Geest. Voor de Vroege Kerk was de Heilige Schrift uit God. Dat blijkt al in de eerste eeuwen bij Clemens van Rome, Theophilus van Antiochië, Irenaeus van Lyon en Clemens van Alexandrië. De rode draad bij allen is: de Schrift heeft gezag en is betrouwbaar omdat ten diepste God aan het Woord is in deze boeken. Het zijn woorden van de levende God.

***Toch won de twijfel het niet van
Woord en Geest. Voor de Vroege
Kerk was de Heilige Schrift uit God.***

Daarbij verwierp de Vroege Kerk de kritiek van Celsus en Porphyrius. Origenes bijvoorbeeld (c. 184–254) schreef een uitgebreide apologie tegen Celsus. Dat is de belangrijkste reden waarom we nog zoveel weten over deze filosoof. Origenes laat daarin zien dat hij gelooft in de historische betrouwbaarheid van Genesis, inclusief het verhaal van Lot en zijn dochters. Zijn boek is een gedetailleerde weerlegging van Celsus' aantijgingen. Porphyrius zou onder meer bestreden worden door Eusebius (c. 263–339), Hiëronymus (c. 347–420), en Augustinus (c. 353–430). Als ware het een refrein, bevestigen alle genoemde kerkvaders het gezag van de Schriften als een betrouwbaar en historisch spreken van God.

Ter illustratie kijken we naar twee kerkvaders die dicht op de apostelen stonden, maar geografisch in geheel verschillende delen van het Romeinse Rijk werkzaam waren: Irenaeus van Lyon (c. 130–202 AD)¹⁹ en Clemens van Alexandrië (150–215 AD).²⁰

Irenaeus stond in Gallië, deel van het tegenwoordige

Frankrijk. Clemens was actief in Alexandrië, een belangrijke Griekse stad die Alexander de Grote gesticht had toen hij Egypte veroverde.

Beiden waren erkende en invloedrijke voorgangers. Irenaeus schreef vijf boeken *Tegen de Ketterijen*, gericht tegen de Gnostiek (een bonte verzameling van mystieke bewegingen die gebruik maakten van Christelijke terminologie en concepten, maar inhoudelijk afweek van de Christelijke leer.) Dat geldt ook voor Clemens van Alexandrië. Zijn belangrijkste werken

zijn de *Opvoeder*, de *Vermaning aan de Grieken* en een collectie *Vlechtwerken* (Στρωματεῖς). Clemens was een gecultiveerd auteur en zijn boeken bevatten meer dan 360 aanhalingen uit klassieke bronnen. Hij stierf uiteindelijk in ballingschap in Cappadocië, nadat hij had moeten vluchten uit Alexandrië vanwege de vervolgingen.

Zowel Clemens als Irenaeus laten zien dat de betrouwbaarheid van de boodschap van de Bijbel erg belangrijk was in hun denken.²¹

Schrift als drager van Gods boodschap

De belijdenis van God als Schepper van hemel en aarde nam in de Vroege Kerk een belangrijke plaats in (zie ook bijv. Joh.1, Hand.17). Men zag God niet als een mogelijke theorie van mensen maar als een realiteit die aan het begin van deze wereld stond. Tussen God en alle mensen bestond een Schepper-schepsel relatie. Aangezien de mens naar zijn beeld geschapen was, was communicatie een logisch deel van deze verhou-

ding. God had de mensheid geschapen om zijn wil te doen, en de neerslag hiervan vond men, volgens de Vroege Kerk, in de Heilige Schrift. Daarom kan Clemens van Alexandrië zeggen dat christenen door de Schrift 'theodidaktoi' zijn (*Stromateis/Vlechtwerken* 1, cf. 1 Thes. 4:9): Ze worden van God geleerd, die heilige letters gebruikt om zijn boodschap aan hen door te geven. God neemt de rol aan van hemelse onderwijzer die de mens bij de hand neemt en 'Goddelijke Schriften' (Porphyrius gebruikte dat woord ook) en 'heilige Boekrollen' gebruikt om hen te onderwijzen (*Paed.*3).

Voor Irenaeus en Clemens waren de Schriften niet slechts een verzameling van inspirerende godsdienstige gedachten en ervaringen die ook voor hen iets konden betekenen. Van doorslaggevend belang voor de aard van de Heilige Schrift was dat God de auteur was. De Schrift was zijn middel om tot mensen te spreken. Zoals God door te spreken de schepping tot leven riep, zo richt hij zich door de Heilige Schrift tot zijn schepselen, bewerkt hij wedergeboorte en bekering om de dienst des Heeren op alle terreinen van het leven te bevorderen en luidt, blijkens het boek Openbaring, zijn spreken uiteindelijk de nieuwe hemel en aarde in. God was aan het Woord van Genesis tot Openbaring. Uiteindelijk was de Geest van God de auteur van de Schriften. Voor vroege kerkvaders was de Geest daarom "de Mond van God". Natuurlijk gebruikte God Mozes en de Profeten om zijn Boodschap door te geven, maar voor Irenaeus en Clemens waren die slechts "dienstknechten van het goddelijk Woord", *verbi divini ministri*.

De heilige Schrift had voor christenen dus een prominente verticale dimensie; God komt aan het Woord. Aan de andere kant had dit goddelijk spreken voor mensen als Clemens en Irenaeus ook horizontale implicaties. Eenvoudig gezegd, de Bijbel bevat allerlei opdrachten en onderwijs over menselijk optreden en denken. Denk maar aan het liefhebben van uw naaste als uzelf. De Heilige Schriften bevatten de standaard voor goed en kwaad. Bij veel kerkvaders zien we dan ook dat een aanhaling uit de Schrift automatisch als bewijs functioneert.

Een citaat uit het Woord van God was een bewijs par excellence dat geen nadere argumentatie behoefde. Met een menselijke religieuze theorie kun je zo niet omgaan, maar als je ervan overtuigd bent dat God zélf spreekt, is dat een andere zaak. Op deze wijze maken zowel Irenaeus als Clemens rijkelijk gebruik van Schriftplaatsen om aan te tonen wat de juiste leer was, en hoe ketterijen daarvan verschilden. Als kerkvaders spraken zij met afgeleid gezag.

Een citaat uit het Woord van God was een bewijs par excellence dat geen nadere argumentatie behoefde.

Voor deze, en vele andere, vroege kerkvaders was de Bijbel letterlijk Woord van God. God was de afzender en de Schrift als het ware zijn Woord uit de hemel. Dat wordt des te duidelijker wanneer men genoemde vaders onderzoekt met een filologische methode. Ze verwijzen naar de Schriften met hetzelfde woord dat de Griekse godsdienst gebruikte voor letterlijke boodschappen uit de hemel, 'logia', orakels, of goddelijke antwoorden gegeven bij speciale heiligdommen waar mensen naar de wil van de goden kwamen vragen. De vroege kerkvaders namen dit woord voor orakel of orakelspreuk over en pasten het toe op hele Bijbelboeken en ook op de Heilige Schrift als verzameling van Gods spreken.²² Men had zoveel respect voor het geschreven resultaat van het inspiratieproces dat dit beschouwd werd als tekens van inkt, afgezonderd om Gods Boodschap door te geven. Clemens van Alexandrië sprak daarom letterlijk van "heilige Letters en Lettergrepen".

Ketters als Marcion en aanhangers van Gnostieke stromingen hadden grote problemen met de schepper-God van het Oude Testament, ja, zelfs met het Oude Testament in z'n geheel. Deze spanning was bij Irenaeus en Clemens afwezig, vanwege hun sterke nadruk op het goddelijke auteurschap van de gehele Schrift. De Heere Jezus sprak door Mozes in Leviticus

(vervolg) Het betwijfeld Christelijk Geloof

evenzeer als door de Bergrede. Het was de Heilige Geest die de Psalmen van David zong, ook al was het nieuwtestamentische Pinksteren nog ver weg. Clemens van Alexandrië (*Protreptikos/Vermaning 7*) heeft vergelijkbare uitdrukkingen: de Heere Jezus zingt in de Psalmen; hij spreekt door de brandende braamstruik, evenals door de mond van profeten als Elia. Heel de Schrift maakt Gods wil bekend. Deze benadering disciplineerde de Vroege Kerk in haar denken over God. Waar de ketters naar eigen voorkeur konden knippen en plakken, stelden de vroege kerkvaders zich voor de opdracht om recht te doen aan geheel de Schrift, de volle raad Gods, voor zowel de leer als het leven.

De Schrift was als stem van God normatief: feitelijk, moreel en theologisch.

Ketters gaan gewoonlijk in de fout doordat ze niet de gehele Schrift, de volle raad Gods, overwegen.

Hoe dat in de praktijk functioneerde, kan men bijvoorbeeld zien bij Irenaeus in diens eerste boek *Tegen de Ketterijen*. Irenaeus presenteert daar zijn hoofdargument tegen de Gnostici. Wat was er verkeerd met hun godsdienst? Volgens de kerkvader was hun hoofdprobleem dat zij de Schriften verdraaiden. Met andere woorden, hun methodologie was verkeerd. In plaats van eerlijk recht doen aan de Schriften, gebruikten de Gnostici slechts wat hun paste. Daarbij leek het of ze bouwden op de Bijbel, maar hun Schriftgebruik was volgens Irenaeus selectief en dikwijls buiten verband, zodat aan de bedoeling van de Schrift geen recht gedaan werd. Volgens hem duidde dit op een gebrek aan integriteit, en een onwil om zich te onderwerpen aan het spreken van God. Het probleem van de Gnostiek was volgens hem dat de mens juist de baas speelde over het spreken van God.

Clemens van Alexandrië zag het ook zo (*Stromateis/Vlechtwerken*¹). Ketters gaan gewoonlijk in de fout doordat ze niet de gehele Schrift, de volle raad Gods,

overwegen. Ze zouden juist naar alles moeten kijken wat God over een onderwerp zegt en Schrift met Schrift moeten vergelijken, om zo een volledig beeld te krijgen. Volgens Clemens gaat het mis wanneer ze de Schrift maar ten dele, of buiten tekstverband gebruiken.

Betwijfeld christelijk geloof?

Is het christelijk geloof betrouwbaar? Is de boodschap van de Schrift uit God of uit de mensen? Het zijn oude vragen. We ontmoetten Griekse filosofen, die zeiden: de Bijbel is uit de mensen en niets menselijks is hem vreemd. De meeste twijfels die we tegenwoordig horen hebben zij reeds uitgesproken. Uit de forse rationalistische kritiek van Celsus en Porphyrius is duidelijk dat de seculiere wereld van tegenwoordig niet de eerste is die het christelijk geloof betwijfelt.

Tegen de kritiek en geloofsaanvechting in hoorden we de stem van vroege kerkvaders, die zeiden: in de Schrift horen we de stem van God zelf en daarom is het christelijk geloof in principe betrouwbaar. Irenaeus trekt (aan het slot van *Tegen de Ketterijen*) een parallel tussen het paradijs en de kerk. Hij schildert aan de ene kant Adam en Eva met de boom des levens in het paradijs. Vervolgens als evenbeeld: de christelijke kerk die rondom de heilige Schriften vergadert. Adam en Eva mochten aanvankelijk eten van de boom des levens, maar dat voorrecht ging verloren

Artist impression van de boom des levens

In de Schrift horen we de stem van God zelf en daarom is het christelijk geloof in principe betrouwbaar.

met de zondeval. In de nieuwtestamentische situatie functioneert volgens Irenaeus de Kerk als de nieuwe Hof van Eden, waar een nieuwe boom des levens is geplant, waarvan we weer mogen eten: de Heilige Schrift als de levendmakende stem van God, die voeding verschaft tot het eeuwig leven.

Eindnoten

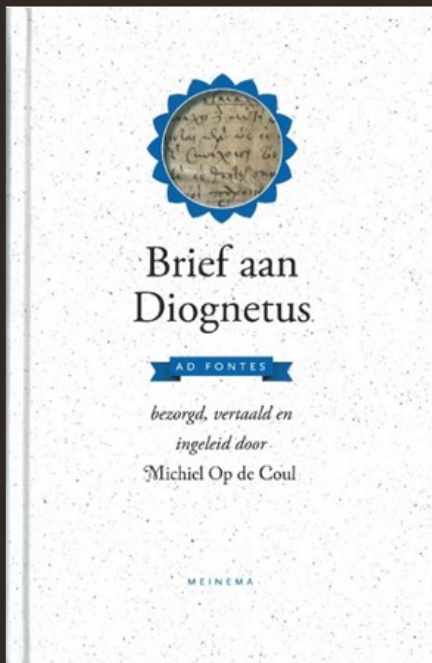
1. Voor meer gespecialiseerde bijdragen en verder lezen:
-Hargis, J.W., *Against the Christians: The Rise of Early Anti-Christian Polemic*, Lang, New York, 2001.
- Hoffmann, R.J., *Porphyry's Against the Christians: The Literary Remains*, Prometheus Books, New York, 1994.
-Zuiddam, B.A., "Old Critics and Modern Theology", *Dutch Reformed Theological Journal* (South Africa) XXXVI/2 (1995), pp.256-266; "Holy letters and Syllables: The Function and Character of Biblical Authority in the Second Century", *Dutch Reformed Theological Journal*. XXVIII/3 (1997), pp.180-191; "Λόγιον in Biblical Literature and its Implications for Christian Scholarship", *Acta Patristica et Byzantina* 19 (2008), pp.379-394; "Early Orthodoxy: The Scriptures in Clement of Alexandria", *Acta Patristica et Byzantina* 21/2 (2010), pp.257-268. "New Perspectives on Irenaeus: Scripture as Oracular Standard", *Ekklesiastikos Pharos* 93/2 (2011), pp.288-308.
2. Aangezien filosofen zich in de oudheid gewoonlijk niet alleen bezighielden met filosofie, maar met allerlei takken van wetenschap, dekt het begrip 'wetenschapper' het moderne betekenissenveld beter dan filosoof.
3. In dit artikel gebruik ik de Bijbel in de zin van 'Schrift', zoals de vroege christenen Gods schriftelijk vastgelegde openbaring ontvingen. Hoeveel van de Bijbel ze precies hadden is hierbij van ondergeschikt belang. Het feit dat kerkvaders de Bijbel als de letterlijke stem van God aanvaardden, betekent natuurlijk niet dat hun interpretatie daarmee altijd correct was. Net als wij, waren zij mensen van hun tijd, die beïnvloed werden door omstandigheden, op het vlak van kennis en cultuur. Datzelfde geldt ook voor hun Griekse tegenstanders. Die waren niet consequent materialistisch en ook niet altijd eerlijk op zoek naar waarheid. Het ging hun vooral om de bestrijding van een nieuwe godsdienst.
4. Een bekend aanhanger van deze benadering is bisschop Spong. Zie: Spong, J.S., *A New Christianity for a New World: Why Traditional Faith is Dying and How a New Faith is Being Born*, Harper One, San Francisco, CA, 2002.
5. Lewis, C.S. *Modern Theology and Bible Criticism* (Essay from Christian Reflections, edited by Walter Hooper), als appendix in McDowell, J., *Evidence that Demands a Verdict, vol.2*, Thomas Nelson, Nashville 1992, p. 377. Voor hoe deze ontwikkeling zich sindsdien heeft doorgezet, zie Evans, C.S. "Faith and Revelation" In: William Wainwright ed., *The Oxford Handbook of Philosophy of Religion* (Oxford Handbooks series), Oxford University Press, Oxford 2004 (chapter 13).
6. *The Daily Telegraph*, 31 July 2002: www.telegraph.co.uk/news/uknews/1403106/One-third-of-clergy-do-not-believe-in-the-Resurrection.html.
7. "The end of the second century was a period of serious clashes between paganism and Christianity ... But at the same time, on a different plateau, a meeting of the minds began to occur" (S. Benko, *Pagan Rome and the early Christians*, Indiana University Press, Bloomington, IN, 1986).
8. Het neo-platonisme was een nieuwe fase van de filosofische stroming die zich baseerde op Plato, vanaf de derde eeuw na Christus. Het gedachtegoed van Plato werd daarbij geïntegreerd met dat van andere filosofen.
9. Ook hedendaagse opposanten van het christelijk geloof hebben niet zelden een christelijke achtergrond. Professor Dawkins (*The God Delusion*) was intens godsdienstig tijdens zijn tienerjaren en deed geloofsbelijdenis in de Church of England. Zijn autobiografie (Dawkins, R., *An Appetite For Wonder: The Making of a Scientist*, Harper Collins, San Francisco, CA, 2013) geeft aan dat negatief gedrag van christenen bij hem geen rol speelde in zijn bekering tot het atheïsme. In tegendeel, hij schrijft met respect over zijn voormalige schoolhoofd, die toendertijd een belangrijke godsdienstige invloed op zijn leven had: "While Sunday morning service was in St Mark's, every weekday morning and every evening we had prayers in the school chapel. Gallows was extremely religious. I mean really religious, not token religious: he truly believed all that stuff, unlike many educators (and even clergymen) who pretend to do so out of duty..." (Dawkins, c.w., p. 100.) In Nederland nam professor Harry Kuitert officieel afstand van het christelijk geloof na jarenlang predikant en professor in de theologie te zijn geweest. Cf. "Harry Kuitert schrijft zijn geestelijk testament: Nee, nee, nee! Ik geloof niet in God"; *Volzin* (14 oktober 2011), p.28.
10. Porphyrius' kritiek op de Schrift is verzameld door Adolf von Harnack, Porphyrius, "*Gegen die Christen*", *15 Bücher: Zeugnisse, Fragmente und Referate, Abhandlungen der Königlich-Preußischen Akademie der Wissenschaften*, Jahrgang 1916: philosoph.-hist. Klasse: Nr. 1, Berlin, 1916. Tegenwoordig is het ook online te raadplegen via: archive.org/details/HarnackPorphyrius-GegenDieChristen. Porphyriaans materiaal wordt ook gevonden bij de kerkvader Macarius Magnes: *Apokritikos* (Fougart, P., *Apokritikos*, Blondel, Paris, 1876). Daarvan bestaat ook een Engelse editie: Crafer, T.W., McMil-

- lan, London, 1919: www.tertullian.org/fathers/macarius_apocriticus.htm. R.J. Hoffmann publiceerde een nieuwe uitgave: Porphyry's *Against the Christians: The Literary Remains*, Prometheus Books, 1994.
11. Hoffmann, ref. 1, p. 171: "The truth seems to be that Porphyry regarded Jesus as a criminal, justly punished for his crimes by the power of the Roman state, and hence undeserving of the status of hero or of the divinity conferred upon him by his misguided followers." Celsus beschouwde hem als "a pestilent fellow who told great lies and was guilty of profane acts ... Jesus collected around him a group of tax collectors and boatmen, wicked men, from the lowest level of society", Benko, ref. 7, p.150.
 12. Chadwick, H., Origen: *Contra Celsum*, Cambridge University Press, Cambridge, 1980. Th. Keim reconstrueerde Celsus' boek op basis van de aanhalingen in Origenes als: Celsus' *wahres Wort*, Orell, Zürich 1873. Zie verder: Hargis, J.W. *Against the Christian: The Rise of Early Anti-Christian Polemic*, Peter Lang, New York 1999. Borret, M. "Celsus: A Pagan Perspective on Scripture," In: Blowers, P.M. ed., *The Bible in Greek Christian Antiquity*, UND Press, Notre Dame (Ind) 1997.
 13. Bijv. Van Seters, J., *Prologue to History: The Yahwist as Historian in Genesis*, John Knox Press, Louisville, KY, 1992. See ook Sutskov, T., "Lot and His Daughters (Gen. 19:30–38), Further Literary and Stylistic Examinations", *The Journal of Hebrew Scriptures* 11 (2011), pp. 1–11.
 14. In het voorwoord op zijn commentaar op Daniël schrijft Hiëronymus: "Porphyrius schreef zijn twaalfde boek tegen de profetie van Daniël, en ontkennde dat het samengesteld was door de persoon aan wie het in de titel toegeschreven is. Volgens hem was het geschreven door iemand die in Judea leefde ten tijde van Antiochus Ephiphanes." De technische term hiervoor is *vaticinium ex eventu*. Dat is Latijn voor een voorspelling vanuit de gebeurtenis zelf. Het bedoelt de indruk te wekken dat de auteur dingen voorspelde die in werkelijkheid reeds plaatsgevonden hadden. Zie: *Hieronymi Presbyteri Opera. Pars I. Opera Exegetica 5. Commentarium in Matheum Libri III (IV)* (Corpus Christianorum, Series Latina 75 A), Brepols, Turnhout, 1964.
 15. Hiëronymus vertaalt het einde van Dan.11:31 als "en ze zullen de gruwel tot verwoesting plaatsen" (et dabunt abominationem in desolationem), maar in zijn behandeling van de tekst valt hij terug op "gruwel der verwoesting" (abominationem desolationis). Zie ref.14, *Commentariorum in Daniele, De antichristo in Dan.xi:30-31*, p.921.
 16. Zie *Hieronymi Presbyteri Opera. Pars I. Opera Exegetica 7. Commentarium in Matheum Libri IV* (Corpus Christianorum, Series Latina 77), Brepols, Turnhout, 1964, pp. 226-227.
 17. Cf. Zuiddam, B.A., "The Shock Factor of Divine Revelation: A Philological Approach to Daniel 8 and 9", *Scandinavian Journal of the Old Testament: An International Journal of Nordic Theology* 27/2 (2013), pp. 247–267. Sinds ongeveer 1820 kiest men (Bleek, Von Gall, Wellhausen, etc.) gewoonlijk voor een ontstaanstijd van Daniël in de periode van de Makkabeëën, drie eeuwen na de historische Daniël. Hill, A.E. and Walton, J.H., *A Survey of the Old Testament*, Zondervan, Grand Rapids, MI, p. 571, 2009: "It seems that the presuppositional rejection of supernaturalism is often partly responsible for the rejection of a sixth-century date for the book."
 18. De Joodse Talmoed (Sabbat en Sanhedrin) bevat beschuldigingen die veel lijken op het verhaal van Celsus. Sommige uitleggers zien een relatie tussen parthena en panthera, omdat de woorden gelijkenis vertonen. Of deze controversiële passages afhankelijk zijn van Celsus, of Celsus zijn beschuldigingen van de Joodse rabbi's uit zijn tijd overnam, is niet meer te achterhalen. Zie Peter Schäfer, *Jesus in the Talmud*, Princeton University Press, Princeton, 2007, p.18.
 19. Zie Grant, R.M., *Irenaeus of Lyons*, Routledge, Oxford, 1997.
 20. Gratis vertalingen uit de ANF reeks voor Irenaeus en Clemens, online: www.ccel.org/ccel/schaff/anf02.toc.html.
 21. Specifieke verwijzingen bij: Zuiddam, B.A., "New Perspectives on Irenaeus: Scripture as Oracular Standard", *Ekklesiastikos Pharos* 93/22 (2011), pp.288–308. "Early Orthodoxy: The Scriptures in Clement of Alexandria", *Acta Patristica et Byzantina* 21/2 (2010), pp.257–268. "Holy Letters and Syllables: The function and Character of Biblical Authority in the Second Century", *Dutch Reformed Theological Journal*, XXXVIII/3 (1997), pp.180–191. Alsook: Heilige Letters en Lettergrepen. *De functie en het karakter van Schriftgezag in de tweede eeuw, zoals dit naar voren komt in de werken van Ignatius van Antiochië, Irenaeus van Lyon en Clemens van Alexandrië*, Importancia, Dordrecht 2007.
 22. Zie Zuiddam, B.A., Jordaan, P.J. and van Rensburg, F.J., "Λόγιον in Biblical Literature and its Implications for Christian Scholarship", *Acta Patristica et Byzantina* 19 (2008), pp.379–394. .

Leestip!

Brief aan Diognetus. Bezorgd, vertaald en ingeleid.

Michiel Op de Coul, Zoetermeer: Meinema, 2015

Van de achterkant:

'Wat de ziel is in het lichaam, dat zijn de christenen in de wereld.' Deze woorden vormen de kern van een kort apologetisch geschrift, bekend onder de titel Brief aan Diognetus. De auteur is ons niet bekend en degene tot wie hij zich richt evenmin. Maar in zijn persoonlijk schrijven, te dateren in de tweede helft van de tweede eeuw en bedoeld voor een breder publiek, komt hij ons toch nabij: hier spreekt een ontwikkelde en geletterde Griek, die zelf nog maar pas tot de nieuwe religie is overgegaan en graag de vragen beantwoordt van een geïnteresseerde buitenstaander. De inzet en het enthousiasme waarmee hij dit doet maken dat zijn geschrift ook de lezers van vandaag moeiteloos weet te bereiken. Alsof achttien eeuwen niet bestonden, zo fris en helder klinkt dit geluid uit de tijd dat het christendom naar buiten trad en haar literatuur een aanvang nam.

Leesfragment (p. 45):

Zij wonen ieder in hun eigen vaderland, maar verblijven daar tijdelijk.

Zij nemen overal aan deel als burgers en zij verdragen alles als vreemdelingen.

Elk land in den vreemde is hun vaderland en elk vaderland is hun vreemd.

Zij trouwen, zoals iedereen, en krijgen kinderen, maar leggen hun pasgeborenen niet te vondeling.

Ze delen dezelfde tafel, maar niet hetzelfde bed.

Ze zijn in deze wereld, maar ze laten zich niet leiden door de wereld.

Zij brengen op aarde hun leven door, maar hebben burgerrecht in de hemel.

Zij gehoorzamen de wetten die vastgelegd zijn, maar met hun eigen leven zijn ze aan de wetten superieur.

Naar allen gaat hun liefde uit, en door allen worden zij vervolgd.

DOOP VERPLICHT TOT HEILIG LEVEN

Wie zich laat dopen, moet voorbereid zijn op de consequenties. De gevaren van terugval waren in de Vroege Kerk even groot als in deze tijd. Dat zei dr. Marten van Willigen in januari dit jaar tijdens de presentatie van zijn boek "Met Christus verbonden" en tijdens een vraaggesprek met het Reformatorisch Dagblad. In het boek wordt aan de hand van catecheses en preken van Johannes Chrysostomus het verbonden-zijn met Christus ter sprake gebracht, door doop en avondmaal. Uit de teksten blijkt ook de spanning met de heidense omgeving die gelovigen ervoeren in het Antiochië van Chrysostomus.

De verbondenheid met Christus komt tot uitdrukking in de doop, waarin de catechumeen verklaart de dienst van de boze op te geven en in dienst van Christus te treden. Sommigen zagen ertegen op om zich te laten dopen, anderen vielen na hun doop terug tot het oude leven. Chrysostomus waarschuwde tegen beide groepen. Hij vergeleek diegene die zich pas op het sterfbed liet dopen met iemand die zich pas aanmeldt voor militaire dienst op het moment dat de oorlog voorbij is. Maar voor Chrysostomus staat de doop in het teken van de levensheiliging. Bij de doop gaf men aan het heil volledig van Christus te verwachten. Anderen lieten zich echter wel dopen, maar vaak zonder de consequenties te beseffen. Dat leidde niet zelden tot terugval.

Er zijn treffende overeenkomsten tussen het Antiochië van toen en de wereld waarin wij vandaag leven. Antiochië was een dynamische wereldstad met alle afleidingen van dien. Deze context vroeg een beslissende keuze van de doopleerlingen, zo maakte Chrysostomus duidelijk. De doop is het beginpunt van een oprechte levenswandel, inclusief het omzien naar de naaste. De bestudering van de Schrift is daarbij onmisbaar om gewapend te zijn tegen de tijdgeest. Chrysostomus deed deze aansporingen op een pastorale en liefdevolle wijze. Dat maakt hem tot een van de grootste kerkvaders, aldus Van Willigen.

Bron: *Reformatorisch Dagblad*, 29 januari 2016.

www.refdag.nl/kerkplein/kerknieuws/dr_marten_van_willigen_doop_verplicht_tot_heilig_leven_1_968834

1500 JAAR OUDE KERK IN GAZA GEVONDEN

Bij de voorbereidingen van bouwwerkzaamheden zijn in een druk winkelgebied in Gaza resten teruggevonden van een mogelijk 1500 jaar oude kerk. Bij de opgraving is onder andere een hoeksteen met het Griekse symbool voor Christus aangetroffen. Het hoofd van het ministerie van Oudheden Jamal Abu Rida dateert de vondsten tussen 395 en 600 n. Chr. Gaza was in deze zogenoemde Byzantijnse periode een welvarende zeehaven. Vanaf de late vierde eeuw tot aan de komst van de Islam werden in de stad veel kerken gebouwd.

Bron: CVANDAAG, Christelijk nieuws, 5 april 2016.

www.cvandaag.nl/1500-jaar-oude-kerk-in-gaza-gevonden

WAAR ZIJN ALLE KETTERSE BISSCHOPPEN IN DE TWEDE EEUW?

In zijn boek *Rechtgläubigkeit und Ketzerei im ältesten Christentum* (1934) stelde de geleerde Walter Bauer (1877-1960) dat het christendom gedurende de eerste eeuwen werd gekenmerkt door een brede diversiteit en dat de "orthodoxen" slechts een minderheid vormden. Pas vanaf de derde en vierde eeuw veranderde dat en won de orthodoxie. In een artikel op zijn internetblog geeft Michael Kruger, professor Nieuwe Testament en vroege christendom bij het Reformed Theological Seminary in Charlotte, NC, aandacht aan deze kwestie en stelt zich de vraag: wie waren eigenlijk de bisschoppen in het tweede-eeuwse christendom? Als Bauer gelijk heeft moeten er sporen zijn van bisschoppen die openlijk Marcionitisch, Ebionitisch of Gnostisch waren. Het probleem met Bauers these is dat die er nu juist niet zijn, aldus Kruger.

Als de tweede eeuw wordt bestudeerd vinden we een hele lijst met bisschoppen die tot het zogenaamde orthodoxe kamp behoren. Hoewel deze het vaak niet in alles met elkaar eens waren, is er echter geen enkele reden ze tot het heterodoxe kamp te rekenen. Daarnaast is het opvallend dat deze bisschoppen verspreid waren over een uitgestrekt gebied, waaruit volgens Kruger blijkt dat het orthodoxe christendom niet alleen maar voorkwam in enkele kleine delen van de toenmalig bekende wereld.

Tegen laatstgenoemde punt wordt wel eens ingebracht dat de verspreiding van de betreffende bisschoppen is veroorzaakt door hoge kerkelijke instanties die er een agenda op nahielden om de orthodoxie op te leggen. Kruger geeft echter aan dat deze "hoge kerkelijke instanties" er niet waren gedurende de tweede eeuw. Ook was het in de vroege periode van de kerk gebruikelijk dat leiders werden gekozen door de lokale gemeenschap en niet door een centraal gezag. Er is dus alle reden om aan te nemen dat de ons bekende bisschoppen en de zaken die zij geloofden overeenstemden met de christelijke gemeenschappen die ze dienden.

Wanneer er een analyse wordt gemaakt van de heterodoxe groep zijn er ook zeker een groot aantal leiders te vinden. Maar het bewijs ontbreekt dat deze personen de rol van bisschop vervulden in de diverse gemeenschappen waarin zij actief waren. We vinden in ieder geval in de tweede eeuw geen expliciete vermelding van een Gnostische, Marcionitische of Ebionitische bisschop, aldus Kruger. Hij gaat daarbij wel in op enkele indicaties van het tegendeel, zoals bij Valentinus, Florinus en Zephyrinus. Alleen laatstgenoemde, bisschop van Rome en beschuldigd van Modalisme, zou een bewijs van het tegendeel kunnen zijn, maar dan nog is dat de uitzondering die de regel bevestigt.

Kruger concludeert dat de gegevens lijken aan te tonen dat heterodoxen in de tweede eeuw niet erg succesvol waren in het winnen van gemeenschappen voor hun standpunten, en dat er weinig bewijs is dat zij in de meerderheid waren, zoals Bauer beweerde. Ondanks alle discussie over verscheidenheid in het vroege christendom is er geen reden om te twijfelen dat de mainstream van de kerk in z'n algemeenheid als "orthodox" kan worden aangemerkt.

Bron: Canon fodder, Michael Kruger, 15-02-2016

www.michaelkruger.com/where-are-all-the-heretical-bishops-in-the-second-century

Ondersteun het Evangelisch College

Beste lezer van Marturia,

Heeft u genoten van deze Marturia? Het gratis E-magazine Marturia is een uitgave van het Evangelisch College (EC); een onderwijsinstituut dat inspirerend Bijbelgericht onderwijs aanbiedt aan ruim 1500 studenten en cursisten uit de volle breedte van christelijk Nederland.

Als onderdeel van het EC biedt bijvoorbeeld de Evangelische Theologische Academie (ETA) een volwaardige deeltijdopleiding Theologie aan op HBO-niveau die studenten opleidt tot professionals voor een verantwoordelijke taak in Kerk en samenleving. Deze opleiding kenmerkt zich door een evangelische spiritualiteit en een gedegen academisch niveau.

Het EC is een interkerkelijk opleidingsinstituut en situeert zich binnen het grotere geheel van de wereldwijde evangelische beweging. Naast aandacht voor de recentere ontwikkelingen binnen (de geschiedenis van) de evangelische beweging, wil het EC ook bijdragen aan een groeiend bewustzijn onder evangelischen van het belang van de Vroege Kerk. We zijn er namelijk van overtuigd dat een (her)ontdekking van onze gezamenlijke wortels in de ongedeelde Vroege Kerk bijdraagt aan een gezonde evangelische identiteit voor nu en de toekomst.

Deelt u deze uitdaging, en wenst u dat het Evangelisch College Marturia gratis kan blijven verspreiden? Voelt u zich dan vrij ons financieel te ondersteunen, zodat wij ons werk kunnen blijven voortzetten. B.v.d.!

**Evangelisch
College**

Adres: Anjerstraat 79, 3333 GC Zwijndrecht
E-mail: info@evangelisch-college.nl
Telefoon: 078-6180037
Bankrekening: NL 37 INGB 0000605798
t.n.v. Stichting Evangelisch College